

Інформаційна довідка

- Історична частина
- Етнокультурна частина
- Статистична інформація
- Лексичні особливості
- Відображення знакових особистостей, які приймали участь у розбудові України
- Ілюстрації

Автори:

1. Бровді Габрієлла, заступник голови Культурно-освітньої організації "Матіца словенска" в Україні

Словаки в Україні — національна меншина, що компактно проживає на заході України. Абсолютна більшість словаків, які є сьогодні громадянами України, проживають у Закарпатській області, половина з них — в обласному центрі Ужгороді, інші — у містах Мукачеве, Перечин, Великий Березний, Свалява, смт Кольчино, а також у селах Середнє, Сторожниця, Тур'ї Ремети, Анталовці, Глибоке, Довге, Кленовець, Гута, Родникова Гута та ін. Поза межами Закарпаття найбільш чисельні громади словаків в Україні проживають у Києві та Львові. Переважна частина віруючих словаків в Україні — римо-католики, однак є невеликі групи греко-католиків і протестантів.

1. Історична частина

Словаки на території Закарпатської області України живуть частково як нащадки автохтонного населення та частково як нащадки колоністів. На основі археологічних знахідок, документів можемо стверджувати, що пращури словаків приблизно в один і той самий період заселяли південні схили Карпат, як пращури русинів та українців. Початок заселення цієї території словацьким населенням мав стихійний характер.

Словацькі колоністи почали заселяти територію Закарпаття ще під час панування Марії Терези, Йосифа II, а особливо у першій половині XIX століття, коли були засновані нові поселення чи заселені залишені села. Словаків на цю територію запрошували як спеціалістів для роботи у шахтах, на залізоплавильних заводах, склозаводах, як спеціалістів на лісопильні, як будівельників водних споруд чи як лісорубів та вуглярів. Наприклад, у 1730 році словацькі родини поселилися у селі Тур'ї Ремети (Перечинський р-н), де заснували гуту — залізо обробний завод. Наприкінці XVIII ст. На ужгородське місцеве панство прийшли лісоруби з Ліптова. У зв'язку з розвитком лісопереробної промисловості, виробництва заліза і скла, як і виноградарства, подібні словацькі поселення виникли по всій території теперішньої Закарпатської області України.

Наймасовіші міграційні потоки словацького етносу на територію колишньої Підкарпатської Русі (тепер Закарпаття) відбувалися у XVIII та на початку XIX століть. Це підтверджує і той факт, що словаки у цей період починають утворювати римо-католицькі парафії та будувати костьоли.

На території нової батьківщини словацькі переселенці поселялися компактними групами, а саме недалеко від місць, де видобували корисні копалини, при важливих торгівельних шляхах, створюючи у вже існуючих населених пунктах окремі словацькі вулиці, частини або окремі сусідні села. Серед словац. поселень поступово виникла певна диференціація за госп. діяльністю: мешканці Антоловець були відомі деревообробкою, Середнього і Глибокого — виноградарством, Сторожниці — овочівництвом.

Упродовж 1919—39 рр., коли Закарпаття під назвою Підкарпатська Русь входило до складу Чехословаччини, чисельність словаків і чехів у краї зросла за рахунок державних службовців і спеціалістів різних галузей госп-ва. Якщо, згідно з переписом 1921 р., словаків та чехів на території Закарпаття було 19 930 осіб, то у 1930 р. — понад 37 900 осіб. Міжвоєнний період був найсприятливішим у розвитку словацької культури в Закарпатті: відкривалися словацькі школи та г-зії, дитсадки, працювали гуртки народної творчості, театр. Практично в кожному місті чи селі, в яких проживали словаки були словацькі школи, в костелах богослужіння проводилися словацькою мовою. Проте вже наприкінці 1930-х рр., унаслідок приєднання Закарпаття до Угорщини, чисельність словаків і чехів у краї знову зменшилася до 12,2 тис. осіб.

Після Другої світової війни Закарпаття було возз'єднано з Україною у складі СРСР і відповідно до угоди 1947 року між СРСР і Чехословаччиною словаки разом із чехами отримали можливість рееміграції, чим скористалася значна їх кількість. Із деяких закарпатських сіл вони виїхали на рідні землі практично повністю.

Період 1947—1989 рр. був найважчим періодом для словацької спільноти. Характеризували його русифікація, подавлення церкви, ізоляція і втрата контактів з материнською країною. І тільки зміна політичного режиму в 1989 році стала поштовхом для змін в національній політиці.

На початку 1990-х рр. почалося відродження словацької етнічної меншини в Україні. Виник цілий ряд словацьких культурних осередків в Ужгороді, Львові, Луцьку та Дубно.

Найпотужнішим серед словацьких товариств є Культурно-освітня організація "Матіца словенска" в Україні, яка була заснована в 1992 році

(голова — Й.Й.Гайніш). Діяльність товариства спрямована на розвиток словацької національної освіти, культури, відродження обрядів, традицій, поглиблення національної самосвідомості. Щорічно "Матіца словенска" в Україні проводить ряд традиційних заходів: обласне святе словацького народного мистецтва "Словенска веселіца" (див. Ілюстрація №1), огляд-конкурс словацьких вертепів "Словацький бетлегем", обласний огляд-конкурс словацької народної пісні "Золотий соловейко", обласний огляд-конкурс декламаторів словацької прози і поезії "Чарівність казки".

Окрасою словацьких народних свят є ціла низка словацьких фольклорних колективів, які є членами "Матіци словенскої" в Україні: це відомий і за межами України фольклорний ансамбль "Словенка", танцювальний ансамбль "Турянська долина", фольклорний колектив "Ліптаки" та ін. "Матіца словенска" в Україні ініціювала створення на Закарпатському обласному телебаченні в 1996 році редакції телерадіопрограм словацькою мовою, відкриття у 1997 році в Ужгороді класу зі словацькою мовою навчання (сьогодні це повноцінна загальноосвітня школа). Діяльність організації отримала визнання і високу оцінку як в Україні, так і в Словаччині. Про це свідчить участь її голови в Змішаній словацько-українській комісії з питань національних меншин, освіти і культури; у Генеральній раді світового об'єднання закордонних словаків а також у світовій Раді словаків, які проживають за кордоном при «Матіці словацькій» (Словаччина).

Визначними подією в житті словацької громади стало відкриття в 2011 році Центру словацької культури в Ужгороді, де сьогодні активно проводяться різноманітні культурно-освітні заходи.

Словаки в Закарпатській області України є депутатами та членами виконавчих органів сільських, селищних і міських рад, входять до управлінських структур обласного, районного і міських рівнів, вони мають усі можливості для реалізації своїх прав на задоволення матеріальних, духовних і соціальних потреб. Про це свідчать нижчнвказані факти.

На сьогоднішній день вже 22-й рік поспіль в Ужгороді існує єдина в Україні загальноосвітня школа зі словацькою мовою навчання (Ужгородська СЗОШ №4). У місцях компактного проживання словаків у Закарпатській області (Перечин, Великий Березний а також у селах Середнє, Сторожниця, Тур'ї Ремети, Анталовці, Кольчино) у школах ведеться факультативне вивчення словацької мови.

З 1996 р. на філологічному ф-ті Ужгородського національного університету працює кафедра словацької філології, яка готує вчителів словацької мови та літератури, перекладачів. Кафедра водночас виступає науково-методичним центром словакістики в Україні, на її базі організовуються міжнародних наукових конференції "Українсько-словацькі взаємини в галузі мови, літератури, історії і культури", видається наук. збірник "Studia Slovakistica", публікуються студентські переклади в альманасу "Між Карпатами і Татрами".

Треба підкреслити, що словацька мова та література вивчається у таких вузах України:

- Західноєвропейський славістичний університет (м. Ужгород)
- Львівський національний університет ім. Івана Франка
- Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету
- Дніпровський національний університет ім. Олесья Гончара
- Дипломатична академія України при МЗС України

У Закарпатській філії ПАТ НСТУ (телеканал UA: Закарпаття, радіо «Тиса FM») працює редакція телерадіопрограм словацькою мовою, ведуться щотижнева телепередача «Словацькі погляди (26 хв.)» та радіопередачі «Словацький калейдоскоп» (20 хв.) та «Справи. Релакс. Забава» (30 хв.).

У місцях компактного проживання словаків у Закарпатті функціонують фольклорні колективи: «Словенка» (с. Середнє), «Ліпкаки» (сmt. Великий Березний), «Наша файта» (див. Ілюстрація №2) та «Бетяри» (с. Сторожниця), «Турянська долина», «Радованка» (с. Тур»я Ремета) та ін.

В Україні діють ряд словацьких дипломатичних установ:

- Посольство Словацької Республіки в Києві
- Генеральне консульство Словацької Республіки в Ужгороді
- Почесне консульство Словацької Республіки у сmt. Великий Березний
- Почесне консульство Словацької Республіки у м. Одеса
- Почесне консульство Словацької Республіки у м. Харків (відкрито 1 квітня 2019 року)

Крім того, функціонують:

- Прислів'я та приказки про німців: Міжурядова Українсько-Словацька змішана комісія з економічного, промислового та науково-технічного співробітництва (останнє засідання – 2-3 вересня 2013 р. у м. Братислава). Наступнє засідання запланованє на 2019 р.
- Міжурядова Українсько-Словацька комісія з транскордонного співробітництва (останнє засідання відбулося 26-27 листопада 2018 р. у м. Ужгород). 15-те засідання Комісії з транскордонного співробітництва планується на 2019 р. у Словацькій Республіці.
- Міжурядова Українсько-Словацька змішана комісія з питань національних меншин, освіти та культури
- Українсько-словацька змішана комісія з міжнародного автомобільного сполучення (останнє засідання – 26 червня 2018 р.).
- Українсько-словацький спільний комітет з комбінованих перевезень (останнє засідання – 5 лютого 2018 р.).
- Українсько-словацька спільна туристична комісія (останнє засідання – 3 грудня 2018 р.).
- Українсько-словацький спільний комітет з питань науково-технічного і технологічного співробітництва (останнє засідання – 16-17 грудня 2013 р.).

- **Етнокультурна частина**

Деталі національного костюма:

Чоловічий костюм:

Чоловічий одяг включає сорочку, підштаники, вузькі або широкі штани, жилет. На сорочці може бути розміщена вишивка. На капелюхах молоді люди носять пір'я. Обов'язкова деталь костюма горця - дуже широкий шкіряний пояс з латунними пряжками.

Жіночий костюм:

Найбільш поширений жіночий костюм складається з довгої натільної сорочки з лямками, короткої сорочки, переднього і заднього фартухів. Головною частиною жіночого одягу є звичайно сорочка (rukavce, orlesko) та нижня спідниця (podolok). На коротку сорочку жінки одягають жилет (lajblik). Взимку носять коротку сорочку з вузькими та коротшими рукавами, які запахалися до рукавів блузи (vizitky) чи жакета (reklika). Поверх нижньої спідниці в будній день одягається одна сукня, у святкові — дві або три спідні сукні. Широка спідниця різних кольорів оздоблена мереживними строкатими прошивками або оборками. На спідницю одягається фартух..

Найдавнішим традиційним видом взуття жінок та чоловіків були постолы (boškory).

Цікаво, що навіть сьогодні в містах Словаччини можна зустріти словацьку селянку у народному костюмі. Дуже популярним є народне вбрання під час різноманітних святкувань

<https://sk.wikipedia.org/wiki/Kroj#Gal%C3%A9ria>

Особливості архітектури:

Словацькі та чеські архітектори залишили на архітектурній мапі обласного центру Закарпаття особливий слід . Йдеться про період 1919–1938 рр., коли теперішня закарпатська область входила до складу Першої Чехословацької республіки. За менш ніж 20 років , протягом яких Ужгород фактично був головним містом Підкарпатської Русі, місто отримало відповідну до статусу столиці урядову інфраструктуру; систему водогону та каналізації; нові мости, дороги та тротуари; промислові, навчальні, спортивні та розважальні заклади; впорядковане русло річки та набережні. Кількість квартир та приватних будинків зросла щонайменше на 75%.

Вперше в історії Ужгорода відомий урбаніст, доктор архітектури Адольф Лібшер, розробив частковий генеральний план і урбаністичну концепцію розвитку міста. Так з'явився квартал Малий Галагов і кілька районів приватної забудови. Унікальність модерністського кварталу Малий Галагов для сучасної Східної Європи саме в тому, що він урядово-житловий. (див. Ілюстрація №3)

Однією з перших було зведено будівлю Земського уряду у 1932–1934 роках (сьогодні Закарпатська ОДА). Її творцями стали архітектори А. Крупка та І. Гочар. У той час тут збудували і ряд інших головних адміністративних будівель міста. У 1936 р. архітектори задумали створити на березі річки Уж Липову алею. Тут було висаджено понад 300 дерев. Її довжина зараз складає близько 2500 метрів (вважається найдовшою липовою алеєю в Європі).

(Див. Ілюстрація №4)

<https://travel.rada-uzhgorod.gov.ua/?p=2334>

Обрядові та культурні традиції:

Переважає більшість словаків, які проживають на Закарпатті є римо-католики для яких важливу роль відіграють календарні свята такі як Різдво, Масляна (Фашіанги), Великдень, Зелені свята (Русалля). Ці свята пов'язані з різноманітними звичаями та традиціями.

Важливою датою в календарі свят серед словаків Закарпаття є 1 Травня. Напередодні увечері хлопці ставлять своїм дівчатам перед хатою біля воріт май (máj). У більшості випадків це берізка, прикрашена стрічками, яка символізує кохання хлопця до дівчини. В селах цими деревцями прикрашають і весільні хати. Цікаво, що цю традицію словаки зберегли до сьогоднішнього дня.

Прислів'я та приказки про словаків:

- “Čo Slováka, to chlap“ - “Якщо словак, то чоловік”
- „Zo Slováka všetko vystane – Slováka je na všetko súci“ - „Словак все зробити може“

- “Slovák od koreňa – Slovák od národu” - “Словак від коріння — Словак від народу”

Джерело: А. Р. Záturecký: Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia

3. Статистична інформація

Згідно зі статистичними даними перепису населення 1989 року, на території Закарпатської області України проживало 7329 словаків, з них майже половина в місті Ужгород. Статистичні дані не повністю відповідають дійсності. У післявоєнні роки багато словацьких сімей, особливо їх діти, були записані як українці чи росіяни. За статистичними даними перепису населення у 2001 році в Україні налічувалось 6397 словаків, в тому числі у Закарпатській області 5695 осіб. За неофіційними даними (від представників словацької спільноти) в Україні проживає від 15-ти до 17-ти тисяч словаків.

<http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>

4. Лексичні особливості

Словацька мова як самостійна лінгвістична одиниця оформилася порівняно недавно - в ХІХ столітті. Сьогодні в світі нею спілкуються більше 5 мільйонів чоловік. Переважно це громадяни Словаччини та словаки, які проживають в різних країнах і не забувають рідну мову.

Оскільки словацька мова була кодифікована не так давно, то її вплив на інші мови, включаючи українську мову, незначний і помітний тільки у прикордонних регіонах. Отож, запозичені до української мови зі словацької мови (або діалекту) слова функціонують в основному на рівні говірок на території Закарпаття. Наприклад, драшка – dražka – доріжка, зуноватися – zupovať – набриднути.

http://l-ponomar.com/zapozychennja_kalky/#ixzz64IBCQ8G2

https://movoznavstvo.org.ua/index.php?option=com_attachments&task=download&id=19

5. Відображення знакових особистостей

Семен Мальчицький (1924 – 2005) - художник, педагог, член Національної спілки художників України. (Див. Ілюстрація №5)

Семен Мальчицький народився 9 травня 1924 року в містечку Великий Березний у словацькій сім'ї каменяра. Згодом родина переїхала в Ужгород. З 1939 до 1944 року навчався в учительській семінарії, де рисунок викладав

Адальберт Ерделі. 1946 закінчив Ужгородське художньо-промислове училище, як один із перших його студентів і випускників, а викладачами були Ерделі, Бокшай, Манайло, Борецький (корифеї закарпатської художньої школи). У часи домінування олійного живопису головним засобом для художника стала пастель, що, вочевидь, допомогло йому стати на власний шлях і досягти високої майстерності в жанрі пейзажу, а також натюрморту й рідше – портрету.

Семен Мальчицький постійно брав участь в обласних (з 1946), республіканських (з 1963) та закордонних (з 1968) виставках. Він утвердився як майстер пастелі, демонструючи на виставках пастельний варіант закарпатської малярської традиції. Мав низку персональних виставок в Ужгороді (1970, 1974, 1981), Мукачеві (1974, 1981), Великому Березному (1986, 1989, 1994, 1999). Художник помер 2005 року. У 2012 відбулася виставка його пастелі в київському Музеї сучасного образотворчого мистецтва України, а виставка 2014 року в Ужгороді була присвячена 90-річчю від дня народження художника.

Микола (Ніколай) Федькович - живописець, графік, педагог. (Див. Ілюстрація№6). Лаурет премії Міклоша Каплара (2013), премії «Кришталеве крило» (2016). Народився художник 13 травня 1945 року в м. Ужгород. Через кілька років родина переїжджає жити до словацького міста Міхаловце. В ранньому дитинстві у Миколи проявляються здібності до малювання, тож його віддають на навчання до приватної школи живопису Antala Lucziho. З 1965 по 1972 рік вчиться у Празькому університеті прикладних мистецтв у професорів Tröstr та Z.Sklenář. У 1976 –1989 роки викладає в Кошицькій школі прикладного мистецтва. У 1989 році оселяється в німецькому місті Бергіш-Гладбах (Bergisch Gladbach), де викладав у Rhein-Sieg Kunst Akademie близько 20 років. Зараз митець повернувся до Словаччини, живе та працює в місті Кошице. Персональна виставка художника під назвою «Nikolaj Fedkovic TOUR» була експонована у м. Ужгород у галереї ІЛКО у 2016 році. Миколу Федьковича вважають аристократом мистецтва, адже його творчість може переконати кожного, що класичний живопис досі актуальний і здатний здивувати легкістю, історією та шармом.

Антон Петер (1921-2011) — художник- педагог, заслужений учитель України. Народився 17 травня 1921 року в с. Тур'я - Ремета Перечинського району в сім'ї робітника. У 6 років батьки віддали Антона в Т.-Реметівську народну школу. Тут він закінчив 5 класів і вже почав захоплюватися малюванням. Продовжив своє навчання Антон у Перечинській горожанській школі, яку закінчив у 1935 році. Потім – навчання в Ужгородській гімназії. Згодом закінчив Мукачівську семінарію та Дрогобицький педінститут. Самодіяльний художник і скульптор. В його доробку чимало живописних полотен. Нагороджений значком «Відмінник народної освіти України», присвоєно звання «Заслужений учитель України» (1968).

6. Ілюстрації

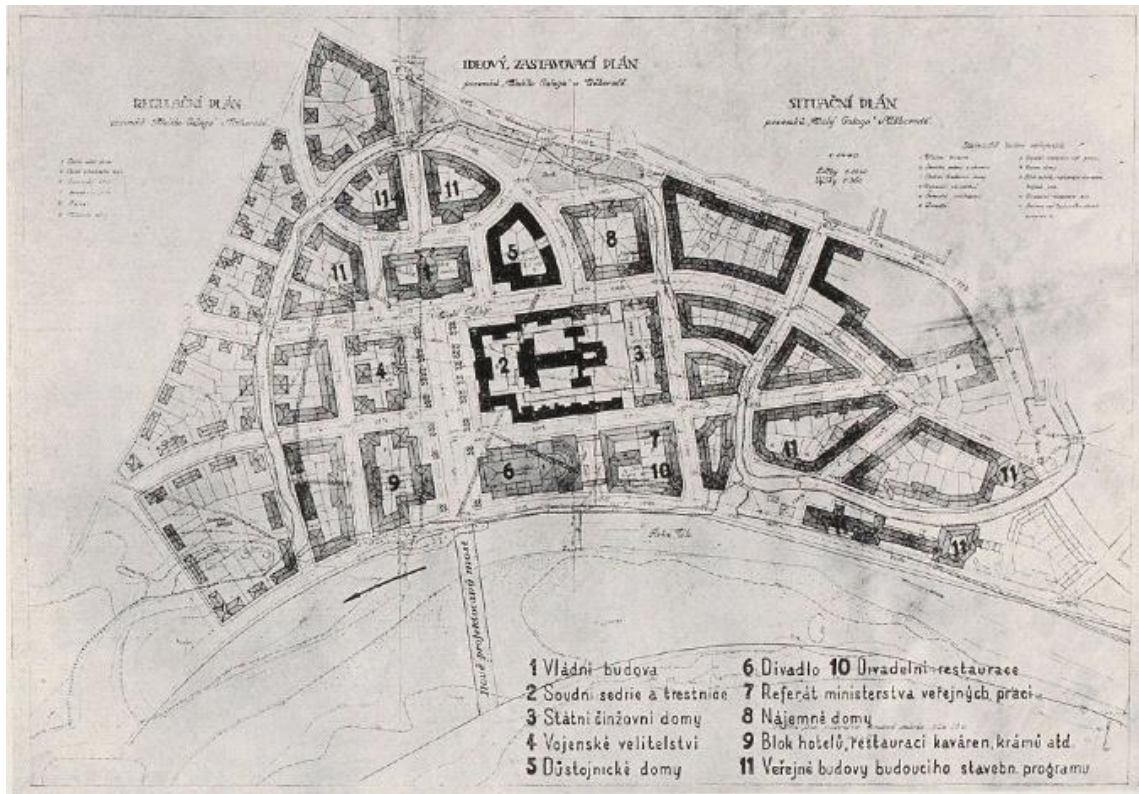
№1 - Свято словацького народного мистецтва “Словенська веселіца”

№2 - Фольклорний колектив “Наша файта” (с.Сторожниця)

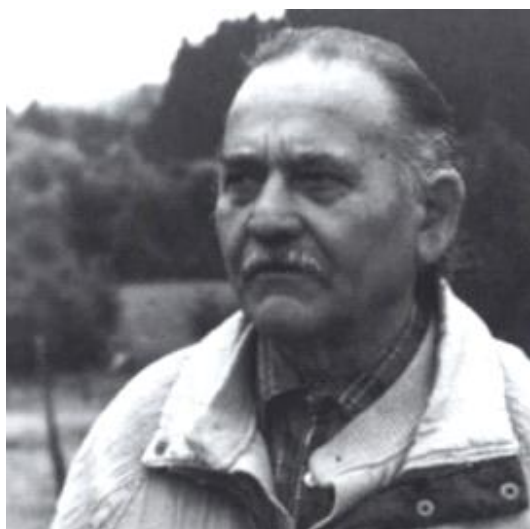
№3 — 1919 р. - генеральный план застройки квартала Малий Галагов в Ужгороді

№4 — Набережна, збудована чеськими та словацькими архітекторами

№5 - Семен Мальчицький - художник, педагог, член Національної спілки художників України.

№6 - Микола (Ніколай) Федькович — словацький живописець, графік, педагог

